

СТРУКТУРИРАНЕ НА ЛИЧНОСТТА В ПСИХОАНАЛИТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА

Силвия Кръстева

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. Тази статия ще търси да предложи модел на цялостната личност, който да обхване структурата, дяловете и вътрешните спецификации и връзки в универсума на личността. За целта ще проследим основните концептуални модели, които могат да се открият и обобщят в разбирането ни за личността. Това е едно също така феноменологическо реконструиране на основни типове проекции в конституирането на личността – ще изведем първоначалните подстъпи към света на Аза при Декарт и Кант, но основно ще определим формирането на процесуалната личност като резултат от завършването на системата на чистото мислене при Хегел. Ще привлечем и модела на Хайдегер за анализа на събитийната личност, като феномен на живото и актуално човешко присъствие и битие в света. Същинската цел обаче е реконструирането на три-топосния „дълбинен“ психоаналитичен модел, който ще се разгледа в неочаквано конфигуриране и сближаване на вижданията за личността на З. Фройд и А. Маслоу. Издигнатата хипотеза тук е: пирамидата на базовите потребности, в тяхната йерархия отразява едно общо структуриране на етажите на личностния универсум, с което се оформят областите на интегритета, непрекъснатостта и Аз-проектирането на цялостната личност.

Keywords: I-instances, the universum of personality, Kant, Hegel, Heidegger, Freud, Maslow, the pyramid of basic needs

Онова, с което ще се занимаваме в тази статия, не е самото понятие за личност и неговото развитие през теоретичните концепции в хода на философските идеи, а опитът да се изведе самото „тяло“, формация на личността, каквато би трябвало да притежава и да реализира всяко човешко същество. Както Фройд декларира: „Ние искаме да изучим Аза, нашето най-съкровено „аз“ (Freud, 1990: 437). За целта ще разгледаме определени и оформени по един типичен и отчетлив начин структурирания на това, що е личност. Това ще са възможни начини да се начертае представа за общата формация на нашия психически живот, на онова, което тъкмо Фройд назовава „вътрешна реалност“ (Freud, 1990: 437),

и да потърсим една обща визия за всичко това, което сме и което обхваща изключително сложния и богат вътрешен свят на всеки, както обаче този свят актуално се разгръща и се владее от нашата азност. Именно това е и декларираната в заглавието „психоаналитична перспектива“ в опита да се открият типичните начини да структурираме нашия вътрешен свят. Къде би трябвало да поставим изключително важното структуриране от Фройд на „психологическата личност“ и как то решава проблема за обхващането на цялостната ни вътрешна реалност – това несъмнено е концептът, който най-плътено се доближава до една цялостна структура на личността. Но за да го оценим, а и да проследим докрай откритата от него перспектива, ще го въведем в едно конструиращо извеждане на основните модели да се структурира личностното, очертали се не само като философски концепции, но и оформени на базата на опита на всекидневното съзнание и неговите модуси да реализира личностното. Това е и една феноменологическа реконструкция и преглед на самите конституирания, преживявания и реализации на Аз-цялостта и на „цялата личност“ (Maslow, 2001: 64). Това ще е главният въпрос: как е структурирана вътрешната ни реалност, и то така, че да поеме цялата сложност и актуалност на човешкото си поведение, жизнєсъществуване и себеидентифициране.

На първо място ще поставим Комплексната личност. Това е може би най-популярното конструиране, но и себеконструиране, що се касае до нашата личност. Осъществяваме го като описание на качествата, характеристиките, подразделенията на нашия характер и същество. Личността се разтваря в набор или регистър от качества, разгледани в своите степени. Към този набор можем да добавяме нови и нови качества, без изглед да можем систематично да го изчерпим. Качествата са дадени координирано, без връзка, обикновено са свързани с максималната и минималната степен на някое определено свойство или състояние на човешкия индивид. Такива качества взимаме от телесните особености, вкусовете, темпераментите, предпочитанията, насочеността на характера и т.н. на индивидите. Но често тези качества се припокриват в оценката на една личност и винаги остава нещо нерегистрирано, неуловимо. Всъщност така изграденият регистър остава външен набор, който сякаш описва едно вътрешно „тяло“, една вътрешна природа на човешката личност. Същинското за личността остава едно общо „ядро“ – неразделимо, цялостно, индивидуално, което трябва да е носителят на „наличните свойства“ (Heidegger, 2005: 57) на нашето същество. Дали обаче това ядро може да бъде „разтворено“ или поне да можем да го използваме, за да навлезем във вътрешния психичен процес, за да „видим“ мащаба на това, което преживяваме и притежаваме като мислещи същества. Това общо ядро, носител на психичния живот, може да бъде субстантивирано до

една инстанция, до „нещо“, което поддържа и носи, реализира душевния живот и това е инстанцията на Аза. Първоначално Азът е автономният носител, вътрешното подвижно ядро на психическия и менталния ни живот. Но Азът вече се превръща в действителен носител на вътрешните процеси, като инстанция деятел, която упражнява актовете на мисленето. При Декарт Азът води и извършва когитациите, той се „съмнява, схваща, утвърждава, отрича, желае или не желае,... може също така да си представя и да усеща“ (Descartes, 1978: 331), оставяйки все още неделимо ядро, обобщаващо носителя и притежателя на актовете на вътрешния ни живот. От Декарт ни остава и напълно сменената перспектива в отнасянето към самите нас: с въвеждането на Аз-инстанцията се открива една нова реалност, различна от външния свят на нещата, и нашата рефлексия, цялостният ни поглед към себе си и света вече изхождат от самата тази вътрешна реалност – трябва да отчитаме нейните свойства, устроеност, елементи и едва оттам да познаваме външното. Но възниква и огромен интерес към самата тази вътрешна реалност – тя се оказва тера инкогнита, която тепърва се нуждае от изследване. А основният ѝ изграждащ компонент, на пръв поглед, е Азът – така гъвкав и действителен, водач и изпълнител на вътрешните движения и структури. Но ако подредим своите актове и вътрешни съдържания, водени чрез Аз, получаваме една съвсем друга структура, съвсем друга картина на вътрешната си реалност. Тук имаме не неща, а Аз-действия и те се организират и се подреждат в една различна и нова конфигурация, която вече не е външна, съставена от наличните свойства на личността или на предметите, а е организация „отвътре“, в навлизането ни във вътрешния действителен свят на човека и със самото конституиране и автономизиране на този свят до самостоятелна реалност вече можем да го удостоверим – в неговото съзнание.

Проектиран върху цялата нова реалност, Азът вече участва в ново структуриране – това е Процесуалната личност. Тя се разгръща в поредица от Аз-действия и от Аз-формации и така е вътрешно непрекъсваща, протичаща, вътрешно свързана. Това е личност, която е вече структурирана до континуум – мащабна непрекъсната цялост. А основен елемент на този континуум е Аз-действието, някаква функция, акт на Аза. Тук първоначално ще въведем огромния скок по отношение на Аз-инстанцията, който Кант осъществява с въвеждането на процедурата на трансценденталната аперцепция (или трансценденталното самосъзнание). Това трябва да е мащабен механизъм, който осигурява произвеждането на единства от представи в съзнанието, а така и възможността да обхващаме и да мислим толкова много различни предмети. Кант дефинира трансценденталната аперцепция като водена от една взаимосвързваща и подвеждаща съдържанията Аз-представа: „Аз мисля трябва да може да

придружава всички мои представи“ (Kant, 1992: 171). Азът се разпада в невъобразимо множество актове, които удържат цялото ни съзнателно съдържание и така осигуряват свободното придвижване на актуалната ни насоченост из целия вътрешен обхват на съзнанието. Аз така се разпростира до едно грандиозно вътрешно вместилище, побрало всичките ни представи, съдържания, актове и т.н. Самият Аз става континуален – не е проста деятелна инстанция, а е всеобща функция, вътрешно движение, а можем да кажем е единна територия за събиране и обработване на цялостното съдържание на нашето съзнание. И това е първото изключително важно следствие от Кантовия механизъм на трансценденталната аперцепция. Нашето Аз става процесуално и придобива своя територия, своя сложна организация. В трансценденталната аперцепция Азът е поставен вече като самосъзнание – едно обхващане и обработване на вече получено в съзнанието съдържание. Появява се инстанцията на съзнаващия себе си Аз, който всъщност владее при Кант територията на цялото съзнание и има функцията да интегрира и актуализира процесите в съзнанието. А това е и общата – самосъзнателна – функция по самото конституиране на територията на съзнанието. Също така Азът, разширен до една цялостна територия, става изцяло действен, той е така поредица, система от действия, които имат новия, чист елемент на азното, на субектното и не са заменими с каквато и да е друга предметност, а са действия, изцяло въввлечени върху функционирането и обработването на вътрешната реалност на съзнанието.

Любопитно е, че самото поставяне на определението на личността се осъществява от Хегел в неговия трактат за развитието на целокупното чисто мислене *Науката логика*. Според Хегел личността възниква, оформя се едва след като е измината и построена абсолютната действителност на абсолютния разум. Личността е определение, което обединява „обективното понятие“ с практическото, определеното в себе си и за себе си (Hegel, 1967: 347), и така възниква напълно оформената единичност, побрала в себе си цялото разгръщане на Абсолютния дух, на целокупното съзнание и така довеждаща го до всеобщност, която е и „атомарна субективност“, е вече „лице (Person)“ (Hegel, 1967: 347). Личността е вече ясно определена до всеобхващането на цялостния живот и съдържание на съзнанието, с огромния пълнорефлексивен акт на възможността да го съсредоточи до една целокупност. Тази нейна всепростираща се актуалност и възможността всичко да се рефлектира и обедини до едно цяло, а така и до една субектност, е напълно реализираният механизъм на Кантовата трансцендентална аперцепция. Но Хегел изрично посочва новите характеристики на личността: тя обхваща в себе си цялото обективно съдържание на съзнанието и така има в себе си „обективния свят“,

ако формулираме това различно – има своя предметна реалност. Даже за Хегел определението е по-силно – в този универсум на личността е обхванато и се произвежда всичко, което нашето съзнание мисли и познава. Определено, това целокупно съзнание има вече и конституираща функция спрямо всичко онова, което ще търсим да определим като обективно – нещо, което характеризира проектите за съзнанието след Хегел. Но по отношение на личността, както Хегел я получава, това все-обхващане има друга, много по-важна манифестация – личността е най-вече свободно движение и рефлексия на всяко съдържание, на цялото съзнаниево съдържание. Личността не е „неподвижен субект на представата“, който „остава да лежи в основата“ (Hegel, 1967: 360), а е „безкрайна свобода“ (Hegel, 1967: 337), безкрайни възможности за „движение и дейност“ (Hegel, 1967: 366) и тъкмо този момент е „най-вътрешният, най-обективният момент на живота и на духа, благодарение на който съществува субектът, личността, свободното“ (Hegel, 1967: 363). Личностното е самото обобщение и разгъване на цялостния вътрешен свят на съзнанието, все още при Хегел изцяло построен като система на мисленето, но живата, динамична процесуалност по обхващането и иманентното движение на тази система са онова, което дава, организира личността. За да имаме личност тогава, трябва да е развит, процесуално да е изпълнен, снабден с актове, дейности по съдържанието, по ставането си, целият обхват на съзнанието, и то в иманентна вътрешна конституция на това съзнание. Само когато човешкият дух се движи свободно през богато изпълнен и развит съзнателен живот, обобщава го до пълнотата на неговия вътрешен свят, можем да определим и манифестираме личностното. Именно затова „най-висшата, най-заострената връхна точка е чистата личност, която единствено чрез абсолютната диалектика, която е нейната природа, също така обхваща и държи в себе си всичко, тъй като прави себе си най-свободното – прави себе си простотата, която е първа непосредственост и всеобщност“ (Hegel, 1967: 370).

Тази вътрешна „диалектическа природа“ на чистата личност води нейната процесуалност през оформени вътрешни етапи, които съставляват според Хегел „моментите на метода“ в построяването на системата на чистото мислене. Тези оформени моменти в процесуалността дават и вътрешната конституция на личността – и като нейни етапи в собственото ѝ разгръщане, но и като общи „зони“, през които личностното преминава и които така го оформят. В своето разгръщане личността има своето „непосредствено начало“ – съответства на първия момент на метода – в територията на изцяло външното, доминирано от чисто предметните съдържания, всичко е дадено като налично, без да е разгрънатата рефлексията на субективното. Тук личността съзнание усвоява напълно

заварения, готов предварително и извън нея предметен свят. Постепенно възниква потребността да се отделя вътрешното от външното, осъществява се рефлексията по откриването на онова, което приема и предпоставя непосредствено дадените външни съдържания. Хегел го определя като „първото отрицателно“ (Hegel, 1967: 360). Възниква движението и свързването на непосредствените съдържания тъкмо чрез дейността на отрицателното – стремежът да се обхванат и динамизират предметните съдържания, този етап завършва с реализирането на представата за обективен, външен свят, но същевременно оформя и необходимостта да се открие онова, което го създава и обхваща – субективността. Тя се оформя като изцяло срещуположното на цялата обективност, но с това е вече нейно отрицание. Субективното възниква като „абсолютна отрицателност“, като възможност за опосредстване и дейност на самото обективно в неговата целокупност, но и на самата чиста дейност на духа – организират се чистите формации на субективното и обективното, и се достига до абсолютно свободната област на Абсолютната идея – на самото най-вътрешно, чисто идеално, като истинския живот и средоточие на духа, на целокупното съзнание. С всичко това личността е положена като генезис и всеобхващане на живота, ставането на съзнанието, като чиста вътрешна действителност в резултат от хода на съдържанието на целокупното съзнание. Това дава и ново определение на самата субективност: тя е „най-богатото“, „най-конкретното“, то има своята „дълбочина“ и в своята чиста дейност, чиста отрицателност, необременено с каквото и да е предметно, отделно съдържание, е „най-могъщо и всеобхватно“ (Hegel, 1967: 370). Освен това всеобхващане, за да имаме такова организиране на личността, трябва да имаме и генезис – структурирани етапи на едно целокупно движение. Личностното става истински универсум, напълно обхваща и организира цялото съдържание и възможности на човешкото съзнание. Личностното се полага и в изцяло отрицателното, неговата реалност не е предметна, а има свой собствен елемент, среда, свои вътрешни актове и процеси, които не могат да взимат своята определеност от отнасянето към различното, външното спрямо универсума на личността. Затова и чистата територия на личностното, на субективното не е „нищо“ в противоположност на външното „битие“, а трябва да се снабди със свои конститутивни зони, свои актове и своя определеност, които да структурират целокупната личност.

В мащабите на процесуалното конструиране на личностното е изпуснат от внимание един много важен момент, макар и Кант, и Хегел да го оформят по определен начин спрямо субектното – Кант като чистата формация на „Аз мисля“, Хегел – в резултиращата рефлексия на „атомарната субективност“ до едно „лице“, до една персона. Това е моментът на жи-

вата актуалност на човешкото съзнание – момент, който наистина трудно може да бъде „хванат“ и анализиран. Но тъкмо този жив, чисто наличен, даващ нашето „себе си“ момент е част от нашето „да бъдем“ – да сме тук и сега, в своето живо присъствие. Това са вече конститутивните моменти на един определен начин да се опише и анализира животът на човешкото същество, който създателят на новата „Аналитика на субективността на субекта“ (Heidegger, 2005: 27) – Мартин Хайдегер, определя като екзистенция. Начинът на съществуване на екзистенцията ще даде Събитийната личност. Тук събитието е особеното дейностно случване на едно живо човешко присъствие, което не отделя Аз срещу предметите, а тече в едно общо тяхно осъществяване, което се владее от актуалното „мое“ съществуване. Тъкмо това е решението на Хайдегер на въпроса за „начина на битие на личността“ (Heidegger, 2005: 45). На първо място, това е живият актуален момент, който е самото екзистирание на човешкото. Хайдегер го оформя като удостоверяване и търсене на това, което „сме все самите ние“ (Heidegger, 2005: 40) – като чистия момент на актуалното битие. Хайдегер го нарича „Все-мое-стта“ (Heidegger, 2005: 41). В това отнасяне към самите нас е налице двойна рефлексия: ние сме, но как в това свое „сме“, сме самите ние, пак и пак се откриваме като себе си. Всъщност тази рефлексия продължава безкрайно: защото тя удържа нашето участие и живо присъствие във всичко, с което се срещаме и което предприемаме, това е рефлексия, степенувана до безкрайност и така отваряща зоната на едно живо отнасяне чрез нашето присъствие, което е и тъкмо наличното ни тук и сега съществуване. Точно това тук-присъстващо битие на нашата актуалност като живи, съзнаващи и съществуващи, е самата екзистенция, Хайдегер я назовава *Dasein* – в превода на Д. Зашев като „Бъденето-ето-на“. Но какво характеризира пълното човешко присъствие, което се открива като събитие тъкмо в завареното налично съществуване на света. Каква е неговата „структура на екзистенция“ (Heidegger, 2005: 41). За Хайдегер това не са вещите, предметното и точно тук той въвежда определянето на личността: „личността не е вещно субстанциално битие“ (Heidegger, 2005: 44), „личността е дадена като осъществител на интенционални актове“ (Heidegger, 2005: 45), с които се конституира смисълът на човешкото съществуване. Затова и личността се осъществява в „начините на битие“ на живото човешко присъствие, на екзистенцията. А тук основната и водеща структура, първоначалната конструкция, която Хайдегер открива, е преживяването на света, „захвърлеността“ на *Dasein* сред неговото обкръжение. Хайдегер назовава тази насоченост и екзистирание на *Dasein* в света „Бъденето-в-света“ (Heidegger, 2005: 48) и това присъствие вече структурира екзистенцията в нейните основни конститутиви. Бъденето-ето-на се отнася първоначално към онова, което среща

в света – „вътресветово биващото“ (Heidegger, 2005: 50), но това е също събитийно осъществяване: конгломерат от преживявания и структури, живи, флукутиращи събития. Първа от тях е събитийността на взимането в цялост на всичко, обкръжаващо човешкото присъствие: това е „околосветовото“ (Heidegger, 2005: 50), срещата събитие и преживяване на връхлитащия и сложения извън субекта, извън моето живо присъствие, свят, който трябва да обитавам и в който трябва да живея и с който трябва да се свържа и да преобразувам. Това е изключително новаторска и интересна конструкция, защото тя съдържа тъкмо събитийния феномен на присъствието: светът е около субекта, личността, но и се разгръща, слят и течащ заедно с неговия поглед и присъствие. Хайдегер отива и по-далеч – това е тъкмо делничният свят, който ежедневно заобикаля моето присъствие и така определя моя начин на битие в него. Но светът ме заобикаля с предмети, условности, които са едновременно „сложени“, заварени, но и които обръщат към тях моя поглед, изискват моето присъствие. Така светът е една „изначална цялост“ (Heidegger, 2005: 73), а предметите „препращат“ към мен своята „значност“ (Heidegger, 2005: 73) и добиват смисъл – и така с термина на Хайдегер са „извърнати“ към моето присъствие. И ето – появява се сложният и разгрънат събитийен феномен на Бъденето-в-света: „целостта от сложности-извърнатости, която конституира например в една работилница подръчното в неговата подръчност“ (Heidegger, 2005: 71), което открива света за, но и чрез Бъденето-ето-на и дава неговия смисъл и екзистирание, но и разкрива структурата на „световостта на света“ (Heidegger, 2005: 56). Каква е обаче общата сфера на феномена на самата екзистенция, който също се открива тук, в изключителния анализ на М. Хайдегер. Налице е една структура от отношения, както самият Хайдегер ще я нарече – „система от релации“ (Heidegger, 2005: 74), които текат и се събират около централното събитие на Dasein. Имаме водещата събитийност на Аз-присъствието: като екзистенциално „тяло“ на личността, но „тяло“, което е една мощна и извънредно проста релация – насоченост, отвореност за разгъване на присъствието, за реализиране на една централна релация, превземаша срещашото се като „все-моето“, „пак и пак моето“ и така оживяваща го в личното екзистирание. Тази централна събитийна релация постоянно обрства с преживявания, присъединени събития. Тя постоянно оцелостява и удържа екзистирането на личността и я реализира в една течаща, облитаща, непрекъснато изграждаща „окололичностното“ конфигурация от събития преживявания. Така „имаме свят“, но и имаме актуалното себе-присъствие спрямо каквото и да е друго, трансформираме го в жива актуална събитийност: по този начин личността има свое себеосъществяване и сама може да реализира своите сфери на обитаване, но и на реали-

зация. Чрез събитийно-личностния феномен себеприсъствието е онова, което организира реалното, формира го в чисто субектно, напредващо и съграждащо се събитие. Чисто външно противопоставените свят, битие, вещи изчезват, така се създават възможности да се улови живо актуалното, делничното, интимното дори в живота на човека, а също така и се открива перспективата да се изследва светостроенето и себереализирането откъм чисто човешкия феномен и неговото събитийно структуриране.

Остава да навлезем в основния проект за структурата и организацията на личността, развит вече в една чисто психоаналитична перспектива. Основната задача тук е да се обзоре самата вътрешна реалност на човека и неговото съзнание, но като автономизирана по отношение на външното и спрямо общите интелектуални процеси на съзнанието. Оформя се идеята за вътрешно структуриране на личността със самите „дялове“ на „душевния апарат“ (Freud, 1990: 446), с които сме въведени в „дълбините на психиката“ (Freud, 1990: 437). Тази Дълбинна личност вече е проектирана със свои зони, пластове, а така и със самостоятелно организиран и структуриран универсум. Какви обаче би трябвало да са „дяловете“ на дълбинната личност, как и защо се структурират областите на психологическата личност и как те обемат и разгръщат универсума на личността – тези въпроси трябва да се решат в психоаналитичната проекция на личността.

Както Фройд отбелязва, „разчленението на психологическата личност“ (каквото е заглавието на неговата Лекция XXXI) е насочено към „подстъпите“ на „нашето най-съкровено „аз““ (Freud, 1990: 437). Идеята е това „аз“ да се определи до инстанции, които конституират отделните дялове на психиката и ги управляват и активират чрез своите общи мотиви, потребности и енергийна насоченост. Но преди да разгледаме цялостното решение на Фройд за структурата на психологическата личност, ще преминем през един друг теоретичен проект, с който е предложено първоначално структуриране на Аза. Това е обосноваването на тройната структура на Аз-определянето, разработена от Фихте.

Първо се полага самата инстанция на Аза, който едва със своето полагане става, възниква като Аз. Затова и Азът според Фихте е чиста дейност на себе си, чист акт, който рефлектира върху своето начало, върху своето осъществяване и се полага в своя чист действителен елемент. В тази първа дейност на Аза няма предметност, няма никакво отношение към нещо външно. Азът е насочен единствено към себе си, неговата цел е да определи себе си, да осъзнае себе си в своята пълнота и изчерпателност. Но точно тази насоченост предопределя по-нататъшната стъпка в дейността на Аза – той се насочва към своето друго, а това означава, че Азът трябва да отрече себе си. Възниква инстанцията на не-Аза. Тази втора

инстанция представя външното, предметното, цялата другост и разлика, противопоставени на първоначалния Аз. Не-Азът навлиза в Аза, отнема от неговата територия, заемайки предметни пространства в нея, но и тъкмо така конституирайки, разгръщайки тази вътрешна област за Аза. В своето противопоставяне срещу не-Аза Азът разгръща предметно своите актове и постепенно неговата дейност се оказва „взаимоопределение“ на Аза и не-Аза (Fichte, 2011: 158), в което Азът започва да осъзнава своята активност. С това е въведено и третото ниво на самоопределянето: Азът осъзнава своята различност от не-Аза, отрича своето детерминиране от не-Аза, с което определя себе си във взаимодействието между Аза и не-Аза. Прилага своята рефлексия върху взаимното синтезиране на Аз и не-Аз, постига истинската активност в противопоставянето на двете инстанции. Това е цялостният Аз, той дава основанието за свързването на Аза и не-Аза във всяко едно тяхно структуриране, но и вече удържа движението, дейността на цялото съзнание. Обособените три структурни нива при Фихте – чистият Аз, противопоставянето между Аз и не-Аз, подразделянето им в обхвата на един цялостен Аз, оформят собствена структура на азното, която има взаимосвързани, надграждащи се нива. Особено интересно е третото определяне на Аза до един нов, всеобхващащ и оцелостяващ Аз, който владее цялото поле на съзнанието. Това тройно структуриране, обосновано в развитото самоопределение на Аза, има решаващо значение за структурирането на дълбинната личност.

Тук няма да се впускаме в паралели между Фихтевата и Фройдовата структура на Аза, но отчетливо се налага изключителната идея на Фройд да подраздели азната реалност в структурни „полета“ (Freud, 1990: 456), с което и самият Аз вече се обособява в три самостоятелни инстанции: „разделение на личността на Аз, Свърхаз и То“ (Freud, 1990: 455). Тези инстанции дават общата персонификация и интегритет на трите дяла, които Фройд обособява в структурата на психологическата личност. Ще очертаем общата картина на разработеното от него структуриране на личността, като ще потърсим перспективата на общата конструкция, както Фройд я вижда и демонстрира. Фройд започва с инстанцията на Свърхазата – това е инстанция, обобщаваща нивото на самосъзнанието, но вече организирано като работещ и организиращ деятел, функция в психическия живот. Фройд локализира Свърхазата в „повърхностните слоеве на душевния апарат“, които са и неговите „по-високи слоеве“ (Freud, 1990: 446). Тъкмо проекцията на Свърхазата „открива“ подстъпа към дълбините на психиката. Според Фройд Свърхазът е „висша инстанция“ (Freud, 1990: 442), която осъществява „функциите на наблюдението, на съвестта и на идеала“ (Freud, 1990: 445), също така характерно за нея, което Фройд отбелязва лаконично, е зададеното от Свърхазата „изискване за постигане

на съвършенство“ (Freud, 1990: 443). Като цяло, общото впечатление за Свръхаза е за една относително проста, почти автоматизирана функция в общата личностна структура, която все пак има своя „енергия“ и цели, но те остават вторични и само коригиращи за общия кипеж и насоченост на психическия живот. Свръхазът остава тясно локализирана, само повърхностно представена област, която завършва цялостното разчленение на душевния апарат, набелязвайки неговия горен слой, даже Фройд я определя като инстанция, изцяло детерминирана от То: „Свръхазът е потопен в То“ (Freud, 1990: 455), което е тенденция за тотално разширение на третия, истински дълбинен пласт на личността в неговата експанзия, включително и към областта на Аза.

Докато Свръхазът има своя енергия и отчетливо насочена функция в рамките на личността, то Азът според Фройд взема своята енергия изцяло от То (Freud, 1990: 454) и е насочен единствено и само към неговите желания и потребности. Фройд определя Аза като инстанция, отговорна за взаимодействието с външния свят в „система възприятие – съзнание“ (Freud, 1990: 452). Азът е единствената рефлектираща инстанция, „възприема дразнения отвън“, но и регистрира „вътрешния душевен живот“ (Freud, 1990: 452). Той трябва да осъществява когнитивната дейност на психиката, и то с единствената цел да представя „верен образ“ на света пред То и да коригира изкривяванията на възприеманото от То, както и да се грижи за осъществяването на неговите желания. Затова и познанието така е насочено единствено съобразно удовлетворяването на исканията на То. На Аза Фройд отдава изключително важната функция за „обобщаване и обединяване на душевните процеси“ (Freud, 1990: 453). И накрая, оказва се, че Азът е всъщност „видоизменена част от То“, а То и Аз са в непрестанна борба за отвоюване на територия: „Там, където е било То, трябва да стане Аз“ (Freud, 1990: 456). Описан така, Азът има своя самостоятелност единствено в задачата си да осъществява познавателната дейност на личността, но той няма своя енергия, за да извършва това, остава неподкрепен и изолиран от Свръхаза, с което и неговите интегриращи функции по отношение на цялостния психически живот трудно биха се осъществявали, те остават доминирани така от външните въздействия и разбира се, от напора на потребностите на третата инстанция в психологическата личност.

Фройд характеризира То като отстоящо в „противоположния край на Аза“ (Freud, 1990: 446) спрямо инстанцията и полето на Свръхаза. На То е отдадена конститутивната характеристика да е цяла една „душевна област“, „лежаща извън Аза“ (Freud, 1990: 449). Тази област е огромна по обхват и най-вече представя „дълбините на психиката“. Но То е „недостъпна“, затворена област, Фройд я описва като „хаос“, „без пространство и

време“, като „котел, пълен с кипяща възбуда“, област, в която господстват „нагонните потребности“ (Freud, 1990: 451). Тъкмо те дават на То огромна енергия, насочена според Фройд към горните слоеве, като „подемна сила, порив за достигане до съзнанието“ (Freud, 1990: 445), защото То изисква неговите потребности да бъдат удовлетворени на всяка цена. Тези потребности са определени основно от телесното, тъй като „по периферията си То е открито към телесното“ (Freud, 1990: 451). Всъщност така в То е съсредоточен енергийният заряд на психичния живот, с което на То е отдадена конституираща функция спрямо цялата активност на съзнанието и личността. Ако добавим и експанзията на То спрямо другите два дяла, то оказва се, че психологическата личност и нейният универсум са доминирани от областта на То, в чиято „горна периферия“ се поместват тънките слоеве на Аза и Свърхаза. Несъмнено, ако трябва да разгърнем тази обща структура в една цялостна конструкция, ще трябва да обособим самостоятелни области и активност и на другите две инстанции, с което и те да се демонстрират като „дълбинни дялове“ на психологическата личност. Защото в конструкцията на Фройд дълбинното е отдадено само и единствено на То и на спускането на Аза към То в отвоюването на нови територии. Така общата перспектива би изисквала да се обособят три дяла на душевния апарат, на общия личностен универсум, всеки от тях снабден със своя енергия, активности, цели и отношение към интегритета и реализирането на цялостната личност. Това би означавало и да се дадат взаимоотношенията между трите дяла на всяко структурно ниво спрямо останалите. В този общ универсум трябва да се осигури и преход между дяловете, техните енергии да могат да текат свободно между трите области и да инициират и подкрепят всяка област като душевни сфери на една и съща личност. С което да се осигури една основна идея за конституирането и живота на личността – нейната непрекъснатост и интегритет.

Тук вече можем да проектираме една различна идея за дълбинно и структурно изградения универсум на личността. Областите на този универсум го реализират и изпълват, но и дават неговата дълбочина и обхват спрямо огромното богатство и интензитет на вътрешната реалност. Всеки дял не е просто енергетизираща активна инстанция, а е отделна зона, етаж, изграждащ цялостния континуум на личността. За самото му структуриране ще привлечем концепцията на А. Маслоу за пирамидата на базовите потребности. За целта ще издигнем хипотезата: пирамидата на потребностите отразява дълбинната структура на личностния универсум, обособявайки енергийни потребности и пластове в нейното цялостно разгръщане. Приемайки тази хипотеза, нека проследим строежа на пирамидата на потребностите при Маслоу и възможността за структуриране на личностния универсум, които тя предлага.

Характерно за концепцията на Маслоу е, че формирайки тезата за „базови потребности“, които определят мотивацията на личността, той извлича цял спектър от базови потребности и го организира в „йерархия на потребностите“ (Maslow, 2001: 69) от низшите нива към „по-високите пластове“. Йерархията на потребностите се определя от „доминантността“ (Maslow, 2001: 69) на по-високо функциониращите потребности: ако се задоволи една по-низша в йерархията потребност, за личността вече ще доминира следващата, по-висша. В структурирането на потребностите: от физиологичните потребности, потребностите от сигурност, от любов и принадлежност, от оценка и накрая – висшите потребности от себеактуализация и за его-трансцендиране, се наблюдава преминаване от низшето, първоначално телесно ниво през общите социалнодетерминирани потребности към висшите потребности, свързани с автономността и духовния живот на личността. Това биха били и основни типологични насочености в едно обособяване на дялове, структуриращи личностния универсум. Основните им параметри трябва да обхванат огромната територия от телесното ниво до идеалните сфери на азното, като следват една вътрешна субординация в разгъването на съзнателното и в Аз-проектирането – от телесното ниво към пълното разгръщане на потенциала и целите на Аз-личността. Същевременно определено трябва да бъде решен и въпросът за интегритета и целевото полагане на личността – в тази посока Маслоу открива доминантността на висшите себепроекции като целенасочваща личностното.

И така, ще останем в тройното структуриране на личностния универсум, но вече като три субординирани континуумни зони, обхващащи огромния регистър на личността и на психическия живот. Нека започнем с висшата зона – нейното основно определение по Маслоу е „его-трансцендирането“ (по Maslow, 2001: 323), това е зона на Над-азовото, което трябва да отключи пълния потенциал за реализиране на личността и да даде целокупните измерения и ултимативнозавършващи цели на нейния духовен живот и идеално конституиране. Специфичната енергия на Над-азовото е определена от това Аз-трансцендиране, което се води от висшите цели и мотивации, но и което е енергия по постигане на върховото за индивида, така тази енергия е чистата енергия на целеполагане на азното до пълнотата и размаха му, но и с това е телос, целенасочване на цялостната личност, енергия, с която се интегрира и задвижва целокупно личностното и с която личността би трябвало да се завърши и организира в пълния ѝ универсум. Така тъкмо на Над-азовата област се дължи интегритетът и дори самото постигане на личността. Над-азовата зона започва (спрямо субординираната ѝ по-ниско отстояща) с потребността от „себеактуализация“ (по Maslow, 2001: 90), това е стремежът на всеки за „самоосъществяване“, за изпълване на собствения Аз. Но следват във възходящ ред пластове на стремежа и целите на

потребността от (себе)творчество, от (само)усъвършенстване и оттук са висшите цели на личността изобщо: необходимостта от реализиране и целево полагане на чистите „познавателни потребности“ (по Maslow, 2001: 92), от изграждане на система на ценностите (Maslow, 2001: 95), на добродетелите, от естетически потребности (Maslow, 2001: 96) и накрая е самата потребност и чисто целеполагане за „его-трансцендираща кауза“ (Maslow, 2001: 323), от идеал на личността, който тъкмо в своето абсолютно целенасочване и конституиране на върхната точка на Над-азовото завършва и отваря проекцията и дълбината на цялата личност. Ако тази динамика не е развита във висшата зона и изобщо тази зона остане повърхностна, неструктурирана, а защо не и изобщо нефункционираща, няма как да се организира телосът на личността и с това и да се изгради цялостният ѝ интегритет, а защо не и изобщо да не може да се оформи личността – като себеосъзнаване и като себепроектирана вътрешна реалност. Всъщност точно така изведена, тази висша зона в личностния универсум е слабо проучена в теоретичните изследвания.

Следват средните етажи в личностния универсум. Те са определени от външното, не-Азното – и като когнитивна, но и като социална насоченост на личността. Енергията на Аза тук е насочена към другото, другия, другите. Но тъкмо като оформяне и включване на собствения Аз: като енергия по обособяването на този Аз, но и като енергия по интегрирането му сред външното. Азът отговаря на високите цели и мотивации на Над-азовото – отговаря с търсене на познание за външното и с реализиране на познавателния апарат на съзнанието. Но най-вече Аз-енергията е насочена към другите – към социалното обкръжение. Целта на Аза е да реализира себе си в света, сред другите. Затова и тук, набелязани по низходящ ред, от прехода спрямо горното ниво надолу, са потребностите от оценка в целия им спектър и както те организират пластове в Аз-проекта: от „висока самооценка“ (Maslow, 2001: 90), през налагане в обществото, сред близкото обкръжение, до необходимостта от самоуважение, от удовлетворяване на „чувството за собствено достойнство“ (Maslow, 2001: 89). В цялата област се разгръща енергията за реализиране на Аз-проекта, за формиране на Аз-идеята и за нейното осъществяване в света. Азът трябва да се наложи като отделен индивид, самостоеен, силен, различен. Тук е и следващият пласт на потребностите от принадлежност и любов (Maslow, 2001: 87) – Азът в необходимостта да осигури вътрешен, интимен кръг, който оформя неговото най-базово пребиваване в света на външното. Тук потребността от любов е оценена като необходимост от автономност и налагане на Аза, като реализиране на Аза като самостоеен индивид, но точно затова в неговата най-дълбока необходимост от общуване, от опознаване и живот с другия. Нещо, което изисква вече осъзнат

Аз, проектиран като не само телесното, нагонно същество, а като Аз, който сам променя своето обкръжение и го изгражда, реализиращ така необходимостта от социална адаптация, а като цяло – от формиране и отключване на стремежа към себеактуализация. Така в общия универсум се оформят преходни зони, които интегрират основните области. А най-ниско поставената потребност или пласт в по-горната зона „изтегля“, дава континуитета и насочеността на по-долната, както и може да се твърди обратното: едва със своя най-висок пласт и неговото прехвърляне към по-горната област се реализират и се оцелостяват енергията, целенасочеността и задачите на по-долната зона. Висшата зона се води от едно над-азово проектиране, но осигурява целеполагане на Азното, на Аз-идеята, тъкмо постигането изобщо на Аза от човешкото телесно и дълбинно същество ще проектира и изтегли низшите етажи на личността.

Ако използваме определението на Аз-съществото, което отговаря за този най-низш етаж, то Аз-съществото се води от енергията за оформянето на Аза като уникален и единствен, но и така за неговото съхранение и продължение. Най-горният пласт тук е свързан със сексуалните потребности, но като продължение на Аза, а и като въвеждането му в готовност да бъде независим уникален Аз, който да се реализира в света. По Маслоу основна потребност тук е „потребността от сигурност“ (Maslow, 2001: 84) и закрила, която потребност отключва и инстинктите и несъзнаваните рефлексии на човешкото същество. Този етаж осигурява и целия спектър на несъзнаваното: паметовата дълбочина, спомените, възможността свободно да се създават образи, но и да се свързва и обработва на първично ниво целият информационен поток на съзнанието, придобит от Азното и направляван от Над-азовото. Тук са и пластове, проектиращи и управляващи телесното: физиологичните потребности (по Maslow, 2001: 80). Затова и като цяло в етажа на Аз-съществото са „складовете“ на личността, както и за генериране на инстинктивната енергия винаги за съхранение и оформяне на Аза, там е и огромната територия на свободната нагледност – хаотично пространство за производство на образи и на нови, недетерминирани от външното, съзнаниеви съдържания, още и моториката и управлението на телесното. Със своята интегративна функция този пласт се свързва с горните, защото истинската му задача и обща целева насоченост е да отлее пълнотата на базовото Аз-същество, да реализира неговите уникални персонални и телесни особености.

В едно такова структуриране на личностния универсум може да не сме спечелили друго, но поне е развито едно всеобхващане на целия спектър на личността с огромната разнопосочност на нейните потребности, реализации и задачи. Личността трябва да е във всеобхватното конструиране на обособените зони на цялостния строй на вътрешната реалност, но и да

се реализира в самия вътрешен принцип на целеполагане и интегритет на психическия живот, и в мащаба на общата съзнателна дейност и действителност. Ето тази устроеност на личността отговаря много повече на себеусещането ни и на потребностите, присъщи на „здравата и силна личност“ (Maslow, 2001: 78), но и за една изцяло осъществена тъкмо в своята собствена вътрешна територия цялостна личност. А това, заедно с основните структурирания на личността в перспективата на общотехоретичните въпроси за същността на човека и за възможностите и системата на неговото съзнание, несъмнено ще ни даде повече свобода, но и знание, за да удържим потребността да „бъдем личности“ (по Heidegger, 2005: 44) в пълнотата и великолепието на своето човешко същество.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Descartes, R. (1978). *Razmishlenia varhu parvata filosofia*. Vav: *Dekart, Izbrani filosofski proizvedenia*, Sofia: Nauka i izkustvo. [Декарт, Р. (1978). Размишления върху първата философия. В: *Декарт, Избрани философски произведения*, София: Наука и изкуство, сс. 321 – 388].
- Kant, I. (1992). *Kritika na chistia razum*. Sofia: BAN. [Кант, И. (1992). *Критика на чистия разум*. София: БАН].
- Maslow, A. (2001). *Motivatsia i lichnost*. Sofia: Kibea. [Маслоу, Е. (2001). *Мотивация и личност*. София: Кибеа].
- Heidegger, M. (2005). *Bitie i vreme*. Sofia: „M. Drinov“. [Хайдегер, М. (2005). *Битие и време*. София: „М. Дринов“].
- Hegel, G. (1967). *Naukata logika*. Tom втори. Sofia: BKP. [Хегел, Г. (1967). *Науката логика*. Том втори. София: БКП].
- Fichte, J. (2011). *Osnovi na tselokupното naukouchenie (1794/1795)*. Vav: *Fichte, Naukouchenie*, Sofia: Iztok-zapad, pp. 89 – 330. [Фихте, Й. (2011). *Основи на целокупното наукоучение (1794/1795)*. Във: *Фихте, Наукоучение*, София: Изток-запад, сс. 89 – 330].
- Freud, Z. (1990). *Vavedenie v psihoanalizata*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Фройд, З. (1990). *Въведение в психоанализата*. София: Наука и изкуство].

PERSONALITY STRUCTURING IN PSYCHOANALYTICAL PERSPECTIVE

Abstract. This paper will search to offer a model of the whole-integrated personality with encompassing the structure, the areas and the internal specifications and connections in the personality universum. For this purpose we will follow and

derive the basic conceptual models which exist and generalize what personality is in our comprehension. This also will be a phenomenological reconstructing of fundamental types of projections in personality constituting – we will derive the initial approaches to the world of I-instance in Descartes and Kant, but basically we will define the process personality in Hegel as the result of process-ending of the pure thought system. We will also draw for consideration Heidegger's model in analyzing the personality as an event, as a phenomenon of the live and actual human presence in the world. Thou the essential goal is reconstructing the three-instance psychoanalytical model which will be considered in unexpected configuration by drawing together of S. Freud's and A. Maslow's personality depth-structuring. The hypothesis raised up here is: Maslow's pyramid of basic needs, in its hierarchy reflects a general structuring of the levels of the personality universum, with this the areas of integrity, continuity and I-projecting of whole personality will be formed.

✉ **Dr. Silviya Kristeva, Assist. Prof.**
South-West University "Neofit Rilski"
66, Ivan Michailov Str.
2700 Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: silvia_kristeva@mail.orbitel.bg